

De waarde van praktijkonderzoek in de school: zicht op doelen en kwaliteit

Helma Oolbekkink-Marchand

universitair docent Radboud Docentenacademie, Radboud Universiteit

Janneke van der Steen

onderzoeker Kenniscentrum Kwaliteit van Leren, HAN

Inleiding

In het onderwijs is de heersende gedachte dat praktijkonderzoek door leraren belangrijk is, het draagt zowel bij aan de professionalisering van de leraar (Bolhuis & Kools, 2012) als aan de kwaliteit van het onderwijs (Leeman & Wardekker, 2010). In de afgelopen jaren zijn steeds meer docenten betrokken geraakt bij onderzoek in de school bijvoorbeeld als docentonderzoeker, als mede-begeleider van praktijkonderzoek van leraren in opleiding of als critical friend. We zien dus een duidelijke toename van onderzoek in de school uitgevoerd door leraren. Toch gaat dit niet vanzelf, zo blijken bijvoorbeeld de randvoorwaarden waaronder onderzoek plaats moet vinden in de ogen van leraren vaak onvoldoende (Meijer, Meirink, Lockhorst & Oolbekkink, 2010) en worden resultaten van onderzoek vaak niet verder de school ingebracht. Sceptici binnen en buiten de school vragen zich dan ook af wat onderzoek in de school nu eigenlijk waard is. Wat is de kwaliteit van praktijkonderzoek door leraren (Cochran-Smith & Lytle 2009; Zeichner & Noffke 2001)? Wij willen in deze bijdrage een voorstel doen voor kwaliteitscriteria die recht doen aan de specifieke kenmerken en doelen van onderzoek in de school.

Praktijkonderzoek in de school

Binnen het praktijkonderzoek worden verschillende stromingen onderscheiden waaronder actie-onderzoek, self-study en ontwerpgericht onderzoek (zie o.a. Zeichner & Noffke, 2001). In dit artikel hanteren we de algemene term praktijkonderzoek. Praktijkonderzoek in de school heeft over het algemeen als doel een gesignaleerd (handelings)probleem uit de praktijk tot een goede oplossing te brengen (Verschuren, 2009) maar we sluiten ons bij Kelchtermans en Vanassche aan die zeggen dat ook “nieuwsgierigheid en beter willen begrijpen perfect legitieme impulsen voor praktijkonderzoek” zijn (Kelchtermans & Vanassche, 2010, p. 299). Het belangrijkste is dat het onderzoek leidt tot een verandering in de praktijk in de vorm van een verbetering van inzicht of van handelen van de leraar die het onderzoek heeft uitgevoerd of breder een verbetering van praktijk(en) binnen de school. Algemene kennisontwikkeling kan ook een doel zijn van praktijkonderzoek en verwijst naar de ontwikkeling van praktijkkennis die gegeneraliseerd kan worden naar andere contexten. Wij laten dat in dit artikel echter buiten beschouwing omdat binnen scholen hier voornamelijk weinig nadruk op ligt.

Bij zogenaamd fundamenteel onderzoek gaat het om de hoeveelheid afhankelijke kennis die toegevoegd wordt aan datgene wat al bekend is en om het beschikbaar komen van deze kennis voor anderen. De waarde van praktijkonderzoek wordt daarentegen vooral bepaald door de mate waarin de bevindingen leiden tot een verbetering van de praktijk. Aansluitend hierop is het van belang dat voor praktijkonderzoek eigen kwaliteitscriteria geformuleerd worden die passen bij deze doelen kenmerkend voor praktijkonderzoek. Het toepassen van dezelfde criteria als bij fundamenteel onderzoek zou niet toereikend zijn. Verschillende onderzoekers hebben zich gebogen over kwaliteitscriteria voor praktijkgericht onderzoek (o.a. Anderson & Herr, 1999; Furlong & Oancea 2007; Hammersley 2008;). Zij geven allemaal aan dat interne consistentie, meet je wat je wilt meten, en navolgbaarheid van belang is. Uit de rapportage van een praktijkonderzoek moet blijken hoe het onderzoeksproces verlopen is en hoe de verschillende onderdelen zoals onderzoeksvragen en gebruikte onderzoeksmethoden bij elkaar aansluiten. Een ander belangrijk criterium waar de meeste onderzoekers het over eens zijn is dat er gekeken moet worden naar een verbetering van de praktijk door en als gevolg van het onderzoek. Dit kan zowel de praktijkonderzoeker persoonlijk betreffen als ook de school als geheel.

Anderson en Herr beschrijven kwaliteitscriteria die aansluiten bij zowel deze interne consistentie als de verbetering in de praktijk. Wij sluiten in dit artikel aan bij deze kwaliteitscriteria van Anderson en Herr (1999) aangezien zij de praktijk als wezenlijk onderdeel zien van het onderzoek en dan met name de dialoog over het onderzoek en het betrekken van relevante anderen bij het onderzoek. Zij werken met de volgende kwaliteitscriteria die zij benoemen als verschillende validiteiten, waarden, die passen bij praktijkonderzoek: uitkomstvaliditeit, procesvaliditeit, democratische validiteit, katalytische validiteit en dialogische validiteit. Wij beschrijven deze kwaliteitscriteria en de manier waarop wij die geoperationaliseerd hebben kort in Tabel 1.

Validiteit	Beschrijving en Operationalisering
Uitkomst validiteit	De mate waarin activiteiten zijn ondernomen die leiden tot een oplossing van het probleem dat de aanleiding voor het onderzoek is geweest. <i>Praktijkonderzoek dat hier aan voldoet vindt een oplossing voor het praktijkprobleem dat aanleiding gaf voor het doen van het onderzoek en/of er zijn nieuwe onderzoeksvragen gegenereerd.</i>
Proces validiteit	De mate waarin het proces van problemen benoemen en met behulp van onderzoek oplossen, permanent leren stimuleert van het individu en het systeem. En de mate waarin een gedegen en geschikte onderzoeksmethode is gebruikt (triangulatie). <i>Praktijkonderzoek dat hier aan voldoet geeft voldoende zicht op de stappen die gezet zijn in het onderzoek en de methoden en gegevens die het onderzoek opleverde (procesvaliditeit: controleerbaarheid) en daarbij is er sprake van aansluiting tussen de verschillende onderdelen (procesvaliditeit: interne geldigheid).</i>
Democratische validiteit	De mate waarin het onderzoek is uitgevoerd met alle partijen, die een belang hebben in het probleem dat wordt onderzocht om zo te waarborgen dat resultaten relevant zijn voor de lokale context. <i>Bij praktijkonderzoek dat hier aan voldoet worden relevante anderen betrokken bij het (uitvoeren) van het onderzoek en er worden meerdere perspectieven ingebracht op het onderzoeksprobleem en de oplossing</i>
Dialogische validiteit	De mate waarin dialoog met <i>peers</i> is gezocht tijdens het onderzoeksproces, bijvoorbeeld in de vorm van <i>critical friends</i> of <i>collaborative inquiry</i> . <i>samenwerking bij onderzoek</i> <i>Bij praktijkonderzoek dat hier aan voldoet maken kritische reflectie op het onderzoek met collega's samen en de verspreiding van de onderzoeksresultaten onderdeel uit van het onderzoeksproces</i>
Katalytische validiteit	De mate waarin het onderzoeksproces ervoor zorgt dat zowel onderzoekers als respondenten zich heroriënteren, focussen en inspannen om de werkelijkheid te kennen om op basis hiervan hun ideeën en de beelden over hun eigen rol te veranderen. <i>Praktijkonderzoek dat hier aan voldoet kent opbrengsten die gevolgen hebben voor de praktijk, in termen van verandering in houding, handelen of kennis/vaardigheden bij de leraar of breder binnen de school</i>

Tabel 1: Validiteiten (Anderson & Herr, 1999) en Operationalisering (Oolbekkink, Van der Steen & Nijveldt, 2014)

Praktijkonderzoek is gericht op het leren binnen en het veranderen van de onderwijspraktijk in de vorm van professionele ontwikkeling of schoolontwikkeling. De genoemde validiteiten geven, afhankelijk van het doel, een indicatie van de kwaliteit van het onderzoek. In dit artikel verstaan we onder professionele ontwikkeling de individuele professionele ontwikkeling van de leraar, die zowel betrekking kan hebben op veranderde inzichten als op veranderd gedrag in de klas (Zeichner en Noffke, 2001). Met schoolontwikkeling bedoelen we schoolveranderingen die verder gaan dan de individuele klas, waaronder ook stafontwikkeling. De professionele ontwikkeling van één leraaronderzoeker kan ook beschouwd worden als een vorm van schoolontwikkeling maar met deze omschrijvingen proberen we hier toch onderscheid te maken. Wij veronderstellen dat kwaliteit van praktijkonderzoek een andere vorm krijgt afhankelijk van de doelen van het onderzoek.

In navolging van Anderson en Herr (1999) en Newton en Burgess (2008) gaan wij ervan uit dat sommige validiteiten meer op de voorgrond treden afhankelijk van de doelen van het praktijkonderzoek, professionele ontwikkeling, schoolontwikkeling of kennisontwikkeling. Volgens Newton en Burgess (2008, p. 26) moeten alle validiteiten aan de orde zijn in praktijkonderzoek om kwalitatief goed praktijkonderzoek te zijn maar wanneer het onderzoek voldoet aan de primaire validiteiten (zie Tabel 2) voldoet het onderzoek ook aan de gestelde doelen.

Tabel 2 laat verschillende doelen van praktijkonderzoek zien met de bijbehorende validiteiten als primair of secundair. Let wel dat dialogische validiteit niet beschouwd wordt als primair of secundair maar de basis vormt voor alle vormen van praktijkonderzoek (Newton & Burgess, 2008). Wij beschouwen dialogische validiteit als een belangrijk criterium voor de acceptatie van kennis verworven door praktijkonderzoek.

Tabel 2: Doelen van praktijkgericht onderzoek met bijbehorende validiteit (Newton & Burgess, 2008)

<i>Doelen van praktijkgericht onderzoek</i>	<i>Primaire validiteit</i>	<i>Secundaire validiteit</i>	
<i>Professionele ontwikkeling</i>	Uitkomst validiteit Katalytische validiteit	Proces validiteit Democratische validiteit	Dialogische validiteit
<i>Schoolontwikkeling</i>	Democratische validiteit Katalytische validiteit	Proces validiteit Uitkomst validiteit	
<i>Kennisontwikkeling</i>	Uitkomst validiteit Proces validiteit	Democratische validiteit Katalytische validiteit	

Als het doel van praktijkonderzoek de professionele ontwikkeling van leraaronderzoekers of schoolontwikkeling is worden bepaalde validiteiten belangrijker dan anderen (primair en secundair). Als onderzoekers hebben wij 11 onderzoeksprojecten binnen 2 scholen van een academische opleidingsschool, waar de doelen professionele ontwikkeling en schoolontwikkeling centraal stonden, onderzocht. We hebben leraaronderzoekers geïnterviewd en hun onderzoeksverslagen bestudeerd (Oolbekkink, Van der Steen & Nijveldt, 2014). Uit dit onderzoek blijkt dat bij de meeste onderzoeksprojecten bewijs wordt gevonden voor de primaire validiteiten behorende bij professionele ontwikkeling (uitkomst validiteit en katalytische validiteit). Dit was ook terug te zien in de opbrengsten van deze onderzoeken die allemaal hebben bijgedragen aan professionele ontwikkeling. Met betrekking tot de primaire validiteiten passend bij schoolontwikkeling (democratische en katalytische validiteit) kunnen we vaststellen dat bewijs voor met name de democratische validiteit niet in alle onderzoeksprojecten is terug te vinden. Ook dit was terug te zien in de opbrengsten van deze onderzoeksprojecten, wanneer ze hadden bijgedragen aan schoolontwikkeling lieten ze bewijs zien voor zowel democratische als katalytische validiteit.

Implicaties van ‘kwaliteitskader’

Vanuit deze bijdrage zien wij belangrijke aandachtspunten voor de inrichting van onderzoek in de school. Ten eerste zou bij het uitvoeren van praktijkonderzoek in de school altijd duidelijk moeten zijn welke doelen hiermee behaald moeten worden. Wordt praktijkonderzoek vooral ingezet als een leerstrategie voor de professionalisering van individuele docenten of heeft het praktijkonderzoek een breder doel namelijk schoolontwikkeling. Afhankelijk van deze keuze worden bepaalde

kwaliteitscriteria van Anderson en Herr (1999) belangrijker in de begeleiding en ondersteuning van het onderzoeksproces in de school. Zo kan in een onderzoeksproject dat vooral gericht is op professionele ontwikkeling van de individuele leraar de focus meer gelegd worden op het vinden van een oplossing voor het probleem (uitkomstvaliditeit) en een ‘spin-off’ van het onderzoek in de klas van de leraar (katalytische validiteit). Is het onderzoek daarentegen meer gericht op schoolontwikkeling, dan zal in de begeleiding vooral moeten worden ingezet op het organiseren van betrokkenheid van andere belanghebbenden gedurende het gehele onderzoeksproces (democratische validiteit) en een ‘spin-off’ van het onderzoek binnen de school (katalytische validiteit).

Naast aandacht voor de primaire validiteiten om het behalen van de doelen te waarborgen is het voor de kwaliteit van het praktijkonderzoek van belang ook voldoende aandacht te hebben voor de andere validiteiten in begeleiding en ondersteuning. Hoe organiseer je bijvoorbeeld de dialoog over onderzoek in het dagelijkse proces binnen je school (dialogische validiteit) of hoe besteed je tijdens de begeleiding van het onderzoek voldoende aandacht aan controleerbaarheid en interne consistentie van het onderzoek (procesvaliditeit)? Vooral bij het bevorderen van de procesvaliditeit kan de lerarenopleiding een belangrijke rol spelen door bijvoorbeeld methodologische training. Gerichte aandacht voor de kwaliteit van docentonderzoek gedurende het gehele onderzoeksproces kan de impact van onderzoek in de school voor leraren persoonlijk en voor de schoolorganisatie vergroten.

Literatuur

- Anderson, G.L., & Herr, K. (1999). The new paradigm wars: is there room for rigorous practitioner knowledge in schools and universities? *Educational Researcher*, 28 (5), 12-21.
- Bolhuis, S., & Kools, Q. (2012). *Praktijkonderzoek als professionele leerstrategie in onderwijs en opleiding*. Tilburg: Fontys Hogescholen.
- Cochran-Smith, M., & Lytle, S.L. (2009). *Inquiry as stance: Practitioner research for the next generation*. New York: Teachers College Press.
- Furlong, J., & Oancea, A. (2007). Expressions of Excellence and the Assessment of Applied and Practice-Based Research. *Research Papers in Education* 22 (2): 119–137.
- Hammersley, M. 2008. “Troubling Criteria: A Critical Commentary on Furlong and Oancea’s Framework for Assessing Educational Research.” *British Educational Research Journal* 34 (6): 747–762.
- Kelchtermans, G., & Vanassche, E. (2010). “Stel een andere vraag en je krijgt een ander antwoord” reflecties over onderzoek door leraren. *Pedagogische Studiën*, 87 (4), 296-305.
- Leeman, Y., & Wardekker, W. (2010). Verbeter onderzoek het onderwijs? *VELON Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 31(1), 19-22.
- Meijer, P.C., Meirink, J., Lockhorst, D., & Oolbekkink, H. (2010). (Leren) onderzoeken door leraren in het voortgezet onderwijs. *Pedagogische Studiën*, 87 (4), 232-252.
- Newton, P., & Burgess, D. (2008). Exploring types of educational action research: Implications for research validity. *International Journal of Qualitative Methods*, 7 (4), 18–30.
- Oolbekkink, H., Van der Steen, J., & Nijveldt, M. (2014). A study of the quality of practitioner research in secondary education: impact on teachers and school development. *Educational Action Research*, 22 (1), 122-139.
- Verschuren, P. (2009). *Praktijkgericht onderzoek; ontwerp van organisatie en beleidsonderzoek*. Den Haag: Boom Academic.
- Zeichner, K., & Noffke, S. (2001). Practitioner Research. In V. Richardson (Ed.), *Handbook of Research on teaching* (pp. 298-329). Washington, DC: American Educational Research Association.